

ДОКУМЕНТ ЕПОХИ

Післямова до спогадів Юрія Юркевича

Щаслива, що Доля дозволила мені не тільки бути сучасницею, а й зазнаючись із непересічними особистостями, які своїми діями, своїм життям, талантом засвідчують необмежені можливості людського розуму, інтелекту, доброти і культури водночас. Їх буття робить світ багатшим і дарує віру, що людство може бути кращим, добрішим. Спілкування з ними сприймається як Дар Божий і спонукає бути чуйнішою, мудрішою, схиляє очистити душу від скверни, згасити у серці зло. Саме відчуття їхньої присутності наповнює невимовною радістю і вдячністю.

Благоговію перед Михайлиною Коцюбинською, радію, що нарешті має вона необмежену можливість трудитись для рідного слова, літератури, культури. Хай щедрим буде її вагомий ужинок! Хай оберігає її Господь!

Щасливим щемом огортає душу згадка про хвилини зустрічей із Григорієм Кочуром і Борисом Антоненком-Давидовичем, Іваном Гнатюком і Дмитром Паламарчуком, Сергієм Шишком і Богданом Рильським. Вони такі недосяжні у своїй творчій величі, але такі щирі у ставленні до людей, прості у своїй людяності. Спілкуючись з ними, у своїй малості відчуваєшся значимою.

Таким було і знайомство із Юрієм Львовичем Юркевичем, який прожив довге, складне і цікаве життя. У біографічній довідці, надісланій свого часу на наше прохання, він писав:

«Народився я 1907 року в Женеві (Швейцарія), де в той час перебували в політичній еміграції мої батьки, Лев Йосипович (1883–1919) та Марія Павлівна (1883–1967), обоє активні діячі УСДРП і учасники подій 1905 року. Потім родина мешкала в Москві, Києві та в с.Плосьькому на Ніжинщині. Навчався в Першій київській українській гімназії ім. Т.Г.Шевченка, далі — трудшколі...

Після закінчення трудшколи та профшколи в 1925 році я поступив до КПІ, де навчався чотири курси, а влітку 1929 року був заарештований у зв'язку із «справою» СУМ та СВУ. Оскільки я не визнав себе винним, то на харківський процес 1930 року не потрапив, а був висланий на п'ять років у Казахстан за рішенням ОСО*. Відбувши заслання, жив у Саратові й Москві, а в 1940 році був заарештований знову і одержав (по ОСО) вісім років таборів. В ув'язненні згодом ще раз одержав вісім (по ОСО) по табірній справі. Після звільнення у 1951 році відбував заслання у Красноярському краю, далі жив під Москвою (до реабілітації) і лише 1955 року повернувся до Москви».

Помер Ю.Юркевич 14 травня 1990 р.

*ОСО — Особое совещание.

Додамо, що він чудово знався на світовій літературі, музиці, володів кількома мовами, працював над технічними перекладами із п'яти мов (англійської, німецької, польської, чеської, російської). Мав щиру, «вникливу», іронічну вдачу. І хоча майже все життя прожив за межами України, але своїм походженням, обставинами виховання, духовними зацікавленнями він був тісно пов'язаний з Україною, з її культурою, зокрема традиційною. Саме туга за Україною, за її піснею зазнайомила його із полтавкою Яніною Дмитрівною; вони подарували одне одному почуття справжнього щастя. Вона була йому другом, порадиником, першим читачем і критиком його спогадів. Коли я вперше відвідала цю гостинну родину, мене вразили шанобливі стосунки подружжя, чого, на жаль, не часто стрінеш у нашому житті. Це щастя не було безхмарним. Донька від першого шлюбу Лариса відійшла, відсторонилася від батька. Мені здається, що лише тепер, коли його не стало, вона змогла змиритися. А тоді дуже рідко навідувала батька. Юрій Львович це боляче переживав. Постійно чекав дзвінка. Я бачила, як він світився, коли нарешті такого дзвінка чув... Думаю, що і Яніна Дмитрівна відчувала якусь свою провину у цій розлуці батька із єдиною донькою. Все ж пригадую, коли Юрій Львович уже тяжко хворів, вона була спокійна, що в лікарні він під Ларисиним наглядом, адже вона — чудовий лікар...

Напевно, коли не стало Юрія Львовича, його любов до України, гордість за свій рід перейшли в душу доньки, і вона їде в Криве, на землю предків. Була глибока осінь, але яскраве сонце освітлювало дорогу, ніби душі вмерлих Юркевичів вітали гостю і раділи її наверненню до рідного краю, до роду, до праці батька. До речі, саме клопотаннями доньки вийшов російський варіант спогадів (Юркевич Ю. Минувшее проходит предо мною... М.: Возвращение, 2000).

Як радів би цьому Юрій Львович! Який був би вдячний за клопотання доньки про збереження родового будинку, який руйнується... Радів би й успіхам єдиної онуки Наталочки. Вона успадкувала дідову зацікавленість мовами і на основі власного викладацького досвіду написала підручник з англійської мови. А як щеміло б його серце, коли б побачив руїни дідової садиби...

Ще 1963 року, коли Юрій Львович відвідав Криве, там була лікарня. «Факт, мабуть, унікальний, якщо згадати повний розгром в революцію околиць п'ятьох маєтків», — тішився він. Мріяв про повернення лікарні, яка була названа постановою громади села на честь доктора Юркевича імені діда; цю назву було зліквідовано в середині 30-х років, коли нищили все, що заважало комуністичному вихованню, — древні храми, імена славних попередників. Їх веліли забути і не згадувати. Панувало безпам'ятство, нехтувалась істина: «хто не знає свого минулого, той не вартий свого майбутнього, хто не шанує видатних людей свого народу, той сам не годен пошани». Вводились свої критерії — хто видатний, з'являлись «нові постаті», «нові герої». А славу свою історію і попередніх українських діячів треба було забути. Тому й пише Юрій Львович: «...могила діда ми з жінкою 1963 року без успіху шукали на

кладовищі в с.Кривому — не знайшли і сліду». А вона таки є! І тоді була — не показала тодішня влада.

Пригадую, як 1978 року ми — учасники першої «Романівської весни» — група музейців і письменників, серед них Сергій Плачинда, Леонід Коваленко, Олесь Лупій, Станіслав Зінчук і Віктор Женченко, пробираючись крізь хаші, ледве знайшли за допомогою сільських хлопчаків «могилу пана» — Тадея Рильського; ніхто з керівництва не хотів показувати. І скільки треба було праці над душами, над свідомістю, щоб на 100-ліття Максима Рильського –1995-го — починати свято саме із вшанування (упорядкованих!) могил батька, матері і брата поета на сільському кладовищі.

Могила Йосипа Вячеславовича тепер доглянута турботливими руками школярів Кривенської школи, якій на 100-річчя дали ім'я її засновника — Й.В.Юркевича. Символічно, що на святі була його правнучка — Лариса Юріївна, яка утвердилась у своїй любові до цього куточка, освяченого споминами батька, розуміючи, що це були спогади не лише про його молоді роки, а про щось незмірно більше — про його далекий рідний край, про Україну.

Що ж спонукало Юрія Львовича до написання спогадів? Смію твердити, що поштовхом було 50-річчя його школи. Ось витяг із листа його однокласниці (1967): «Як будеш у Києві, може, ще з ким із бувших учнів стрінешся і складете хоть саму коротеньку заміточку для якоїсь місцевої газети про 50-річний ювілей української школи; перша ж школа імені Шевченка була справді першою на Україні і має право, щоб про неї було згадано... Дійсно, це ж великий жаль буде, коли в такий ювілей не нагадати про таку школу, дійсно першу, хоч потім і стерли її зовсім нерозумні, неосвічені керівники. Школа ця відкрита була виключно з громадської ініціативи, на громадські кошти».

Думалось... Згадувалось... Писалось... Все життя тужив за Україною. Пригадую, як просив співати козацьких пісень. А якось привезла я калину, і ми поїхали на кладовище. Юрій Львович поклав її на могилу, сів поруч на лавочку і тихо-тихо заспівав, ніби думаючи і про себе:

*...Десь поїхав в Московщину, та там і загинув,
Свою рідну Україну навіки покинув.
Велів собі насипати високу могилу,
А в головах посадити червону калину...
Будуть пташки прилітати, калиноньку їсти.
Будуть мені приносити з України вісті.*

Яка жура була в його співі. Жура за Україною, життям, що минає, за дитинством, за юністю, де спізнав щастя і гіркі-прегіркі хвилини. Ці роки завжди були з ним, тож «все, що міг пригадати», лягало на папір. «Записував я все це тому, — зізнається в листі, — що — здається мені — дедалі минає час, тим більше набуває ваги розповідь очевидця, нехай і сама примітивна, і коли-небудь можуть стати комусь цікавими і мої уривчасті записи».

Часи були тоді непевні. Все ж друзям найближчим давав читати. Один з них — тодішній директор Московського архітектурного музею Володимир Резвін привітав написання цих мемуарів, розуміючи неоціненне значення для молоді ознайомлення з минулим: «...недавнее прошлое для наших детей рисуется в полном тумане. Узнают они об этом времени урывками, из случайных самиздатовских книг... Да что говорить о современной молодежи, когда я, будучи вполне взрослым сознательным человеком, не мог поверить в масштабы трагедии. Учитывая официальную позицию по замалчиванию прошлого, можно с уверенностью предположить, что многое, особенно конкретные судьбы и обстоятельства, могут исчезнуть из памяти людей. В свете сказанного невозможно преувеличить роль воспоминаний... Для будущего историка такие воспоминания будут значить больше любого официального издания, каким бы «серьезным» и научным оно ни было... Большое Вам спасибо».

Зазнайомились ми з Юрієм Львовичем на самому початку 80-х років уже минулого століття під час роботи над епістолярієм Рильського. Було включено кілька листів Максима Тадейовича до Юрія Львовича. Для їх коментування потрібні були деякі дані. Звернулась до Юрія Львовича. Відповідь не забарилась. Більше того, сповістив, що має родинні фото. Готовий поділитись. Звичайно ж, поїхала до Москви. Розглядала сімейні альбоми, слухала цікаву розповідь. І якось несміливо відкрив господар шухляду письмового столу, витяг червону папку, а в ній рукопис, де великими виразними літерами чітко написано: «Ю.Л.Юркевич. Дитинство і юність. Спогади. Москва, 1977–80 рр.»

Через велику до себе вимогливість застерігав: «Зрозуміло буде, що і літературних претензій у мене ніяких не було, і великої точності нема чого чекати від них через стільки років. Я більше думав про те, щоб якось передати дух часу...» «Син тієї епохи» вважав своїм обов'язком розповісти правдиві факти і цим зацікавити українських читачів. Але збагнувши, що не скоро його життєпис потрапить до читача, почав писати другий варіант — російською мовою — для своїх нащадків, де вже про український період було скупко, а більше про два арешти. Якось висловив думку, що друкувати його матеріали можна або після 2000 року, або після його смерті і повністю... А в мені засіло непереборне бажання потішити його якоюсь публікацією. І трішки, до болю мало, вдалося. Встигла надіслати сквирську газету «Ленінська правда» (14 грудня 1989 р.), де вміщено його матеріал «Відвідини Магомета» — розповідь про зустріч із сквирським народним селекціонером, який починав працювати садівником у Кривому в Йосипа Юркевича. Відгукнувся одразу: «Не знаю, якими словами і дякувати...» А другу публікацію — «Ю.Юркевич. Звичаї та фольклор села Плоське» (Народна творчість та етнографія. К., 1991. — № 2) бачив тільки у верстці.

Коли не стало Юрія Львовича, сенсом життя Яніни Дмитрівни було бажання опублікувати спогади. «Ради цього живу і знаходжу сили», — не раз зізнавалася. Приїхала спеціально в Київ. Ми з нею стукали в редакції журналів і ви-

давництв. Скрізь обіцяли, але далі обіцянок діло не йшло. Правда, Юрій Хорунжий опублікував у «Зоні» уривок про перебування в таборі у своєму перекладі. Вона цьому невимовно раділа і була безмежно вдячна йому. Частенько говорила про свій відхід, мовляв, Юрочка чекає. Казала, щоб її прах розвіяли над лісом, куди вони вдвох любили ходити милуватись квітами, збирати ягоди і гриби. Хоча в душі, звичайно ж, хотіла бути похованою поруч з чоловіковою могилою. Але сказати про це не наважувалась. Доземно вклоняюсь Ларисі Юріївні Юркевич, яка поховала її поруч з батьковою могилою на Новодівичому цвинтарі, де спочиває й майже вся його родина — бабуся Олександра Африканівна, батько Лев Йосипович, тітки Марія, Ніна, Олександра.

Хай з нами лишається добра пам'ять про цей рід. А спогади Юрія Юркевича — джерело пізнання, таке необхідне молоді для глибшого розуміння життя. Вони збагатять наші знання про історію, не таку вже й далеку, але добряче перекалічену.

*27–28 червня 2006 р.
м.Сквира на Київщині*

*Ніла ПІДПАЛА,
культуролог*

